

ANIMALISTIK JANR VA UNING TASVIRIY SAN'ATDA MUHIM EKANLIGI

Azizova Xilola Egamberganovna

*Urganch davlat pedagogika instituti Aniq va amaliy fanlar fakulteti
san'atshunoslik kafedrasistajor o'qituvchi*

Ajdodlarimiz tarixining eng qadimgi davrlarida tasviriy ifodalar beqiyos ahamiyat kasb etgan. Negaki, eng qadimgi odamlar bir-birlariga fikrlarini, munosabatlarini, istaklarini chiziqlar, oddiy shakllar, primitiv tasvirlar orqali yetkazishga intilganlar. Masalan, ular ov qurolarini tasvirlash orqali ovga bormoqchi ekanliklarini ifodalasalar, yovvoyi buqa va boshqa turli hayvonlar tasvirlari orqali, o'sha hayvonlarni ovlamoqchi ekanliklarini bildirganlar. Bundan bilish mumkinki animalistik janrga oid bo'lgan tasvirlar o'sha davrlardan boshlab rivojlangan. Hozirgi O'zbekiston hududidan ham ana shunday ibtidoiy jamoa davriga mansub o'nlab tasvirlar qoldiqlari topilgan. Shulardan biri Zaravutsoy g'orida ishlangan ov manzarasidir. Mazkur g'ordagi rasmlarda qadimgi rassomlarning o'ziga xos faoliyatini ko'rish mumkin. Qo'hitang tog'ining eng yuqori qismining birida joylashgan bu g'orni "Oltin olov qoyasi" yoki "Oltin olov darasi" deb ham, atashgan. Chunki g'or - oltin, o't - olov ma'nosida ishlatilgan. Shu bois bu muqaddas yodgorlik "Zaravutsoy" nomi bilan atalib kelinmoqda. Zaravutsoy ov manzarasidagi turli rasmlarni kuzatish qadimgi odamlarning hayotini, turmush tarzini jonli tasavvur qilishga yordam beradi. Ibtidoiy odamlar hayotida ovchilik asosiy mashg'ulot turi bo'lganligi sababli ibtidoiy tasvirlarda ov manzarasi keng o'rinni egallagan.

Tasviriy san'atning ibtidoiy davriga mansub namunalaridan biri Jizzax viloyatidagi Taqatosh nomi bilan atalib kelinayotgan toshdagi tasvir yozuvlardir. Bu tasvirlarda ham fikr, sezgi, amaliy ehtiyoj kabi tuyg'ular aks ettirilgan. Qadimiy tasvirlardan yana biri Zarafshon etaklaridagi "Sarmishsoy" tasvirlarida esa ibtidoiy rassomlar ijodi o'z aksini topgan. Ibtidoiy tasviriy san'at namunalarini umuman qadimgi san'atning tiklanishida arxeologlarimizning samarali mehnatlari diqqatga sazovor. Chunonchi, Sarmishsoy rasmlari haqida A. Muhammadjonov "Qadimgi Buxoro" kitobida shunday qiziqarli fikrlarni yozadi: "Bu ibtidoiy tasviriy san'at asarlari Sarmishsoy darasining ikki yuzida qad ko'targan qoyatoshlarning silliq yuzasiga solingan. Ularning asosiy qismi uchli asboblar vositasida surunkasiga zarb bilan yoki o'tkir qirrali keskichlar vositasida chizib yoki tarashlangan. Ming yillar osha ularning eng qadimiy nusxalari quyosh va shamol ta'sirida uniqib qorayib ketgan bo'lsa-da, choshgoh va kech peshinlarda ko'zga yaqqol tashlanadi.

Sarmishsoy qoyalarida yovvoyi buqalar, shoxlari atrofga butalab ketgan bug'u va quyonlar, yelib borayotgan tog' takasi, ohu, to'ng'iz, bo'ri, qoplon, itlar hamda bir-biri bilan olishayotgan yovvoyi va xonaki hayvonlar, shuningdek, ovchilar va ov manzaralari ham tasvirlangan". Qadimgi rassomlar faoliyatida ham kuzatuvchanlik, shakl va chiziqlar orqasida bolayotgan voqealarning xarakterini, mazmunini yoritib bera olish qobiliyatlari ko'zga tashlanadi. Qoyatosh, daralar va g'orlardagi rasmlar mazmunan boy bo'lishi bilan

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

birga xilma-xildir. Ularda turli manzaralar o'z aksini topgan. Umuman bu tasvirlar orqali odamlarning mushtarak tuyg'ulari yuzaga chiqqanligini ko'ramiz. Bu rasmlafda har bir belgi, qoralama yoki shakl o'ziga xos fikrni ifodalab berishi bilan qiziqarlidir. Yuqoridagi dalillardan ko'rinib turibdiki, ajdodlarimizning hayotida, turmush tarzida tasviriy faoliyat alohida o'rin tutgan.

Animal janri - majoziy obrazlarni aks ettiruvchi tasviriy san'at asarlaridir. Bunda asosan turli hayvonlar, qushlar, ularning hara - katlari, qivofalari va shu obrazlar orqali hayot voqealari aks

Xayvonlar obrazini rasmlarda yaratish avvalo qadimdan rivojlanib kelgan. Ovdagi yutug'ini ham chizgan rasmi bilan bog'liq deb bilganlar. Bu ularning psixologik tayyorgarligiga qarab borishi deyish mumkin. Shuning uchun ham ularda qo'rqmaslik, tabiat qoidasiga buysunish va turli tabiiy xolatlar bilan kurashga chorlagan.

Tasviriy san'at rivojlanishi davomida, uzoq yillar barcha janrlarda ijod qilish bir-biri bilan birga bordi. Shulardan ajralib chiqqan animalistik janr ham keyinchalik rivojlandi. Xayvonlar obrazini yaratish uchun uning xarakterini bilish lozim. Chunki u hayvon yoki qushlar faqat bizga gusht, tuxum, jun va boshqa narsalargagina kerak emas. Ular tabiat muvozanatini saqlash, insonlarga har qanday damlarida hamroh bo'lish uchun yaratilganidir.

Juda ko'plab rassomlar jonvorlar rasmini chizgan ya'ni, Urta Osiyo minatyurachilarining asarlarida, Rubens, V. A. Vatagin, Ye, Rachev asarlarida hayvonlar alohida tasvirlanadi. Ko'plab suratlarda esa asarlarning bir qismi shaklida unga to'ldiruvchi bo'lib hisoblanadi.

Tabiatdagi narsalarni yaxshi ko'rish, ularni himoya qilish, o'rgatish, turli suratlar orqali amalga oshadi. Ko'pinsha uy hayvonlari bizga doimiy hamrox, ot, quy, sigir, echki, it, mushuk va boshqalar. Boshqa yovvoyi hayvonlar tabiatimizning ko'rki, sanitaridir. Qushlar ham bizning eng yaqin do'stlarimiz bo'lib hisoblanadi. Ularning rasmini chizishni bilish odamga zavq bag'ishlaydi. Shunintdek, o'quvchilar animal janrlarda rasm chizar ekan fazoviy tasavvurlarini oshirib boradilar.

Hayvonlar tasviri asosida asarlar yaratganda ularning hayot tarzini o'rganishni ham talab qiladi. Ularning tashqi ko'rinishi, harakteri, o'ziga xosligi tuzilishi har turli yashash tarzi to'g'risida ma'lumotlar oladi.

Animalistik janrda hayvon va qushlarning tashqi ko'rinishini, xarakterli jixatlarini tasvirlanishini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lish mumkin. Animalistnk janr haqida umumiy ma'lumotlar va uning tarixiy taraqqiyoti. Animalistik janr tasviriy san'atning nafis san'at turiga kiradi. Bu alohida tasviriy san'atning janri bo'lib, «anima»- «jonivorlar», ya'ni «hayvonot olami» degan ma'noni anglatadi. Bu janrda havonot olami tasvirlanadi. Tasviriy san'at turlarining grafika, rang tasvir, haykaltaroshlik hamda dekorativ halk amaliy san'atida ham tasvirlanadi.

Animal rassom tabiatga shu soha olimning ko'zlatishlari kabi katta mehr qo'shiyishi va o'z diqqat e'tiborini unga tamomila qaratish lozim bo'ladi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Animal janrga oid suratlar dastlab ibtidoiy tuzumda shakllangan. Hayvonot olami ibtidoiy tuzum odamlari xayotida muxim o'rin egallagan. Chunki bu davrda ham odamlar o'z tushuncha va fikrlarini so'z orqali ifoda eta olmas edilar.

Qadimgi musavvirlar o'zlari istiqomat qilgan g'orlarning devorlarida chizib qoldirgan keyik, zubr va mamont tasvirlari hozirgi kunda ham o'z ta'sirini yuqotganicha yo'q.

Milloddan avvalgi ming yillikda Karpatdan Shimoliy Xitoygacha bo'lgan yerlarda yashagan «skif» qabilasining san'atida ham «xayvonot uslubi» deb nom, olgan qushlar va hayvonlarning loy, metall va suyakdan yasalgan jozibali shakllari ham yuksak e'tiborga molik bo'lgan.

Qadimgi Misrda esa jonivorlarni tasvirlash takrorlashmas monumentallik va yuksaklikka ega edi. Sababi misrliklar ko'plab jonzotlarni o'zlarining xudosi deb xisoblashar edi.

Spinkslar – inson qiyofasidagi xayvon va qushlarning boshi qo'ndirilgan ilohiy suratlar inson va hayvonlarning tabiatdagi uzviy bog'liqligini namoyon etib turadi. Huddu shunday birdamlik aloqalari qadimgi Peru va Meksika xalqlarning dekorativ bezak ishlangan buyumlarida ham uchratishimiz mumkin.

Xayvonot olaminig tasvirlanishi Qadimgi Yaponiya va Qadimgi Xitoy tasviriy san'atidagi dekarativ va monumental kompozitsiyalarining keng tarqalgan motivlaridan biriga aylangan edi.

Ikki daryo oralg'i mamlakatlarining san'ati ho'kiz, sher, otlarning butun gavdasi bilan yoki kalla qismining tasvirini idishlarda, kulol va musiqa asboblarda bezak o'rnida ishlatilganligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

Qadimgi Yuioniston va Qadimgi Rim musavvirlari ijodida esa san'atning bosh obykti inson qiyofasi olingan antik davr madaniyatnda xayvonot olamini tasvirlash aloxida ahamiyatga ega emas edi.

Urta Osiyo tasviriy san'atida esa biz asosan haykaltaroshlik miniatyirani uchratishimiz mumkin. Surxondaryo viloyati Denov tuminidagi Zarautsoy harobalarfidan topilgan.

Buxoro viloyatida qadimgi Varaxsha saroyida topilgan «Yararalangan quchqor» tasviri mukammal ravishda proparsionallikka e'tibor berilib ishlangan gorelef shaklidagi haykaltaroshik asari bu yerda ovchilikning naqadar avj olganidan dalolat berib turibdi.

Keyinchalik XIV-XV asrlarga kelib hayvonlarning va qushlarning tasvirini biz asosan miniatyura asarlarida uchratishimiz mumkin.

Yevropa uygonish davri musavvirlari ijodida real borliqni o'zining keng qamrovi bilan tasvirlanishi, ularning hayvonlar tasviri tushirilgan natural ko'rinishlari haykaltaroshlikda freska va dastgoh janri asarlarida o'z aksini topadi. Bunday asarlar yaratilishiga birinchilardan bo'lib XV asrda Italyan musavviri A. Pezachello murojaat qildi. XVI asrga kelib esa hayvonlarning ajoyib kuch va aniqlikka ega bo'lgan suratlarini Leonardo da Vinchi va A. Dyurer yaratishdi.

Gollandiyada esa XVIII asrda xayvonlarni tasvirlash uchun aloxida janr mavjud edi. Bu janrda birinchilardan bo'lib ijod qilingan musavvirlarlan A. Keyp va P Potter o'z asartarida uy hayvonlarinng ferma va yaylov fonida mohirona tasvirlab berishgan.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Bu davrda har bir animal musavvir o'zi sevgan mavzu doirasi va obrazlariga murojaat qilar edi. XIX asrda moxir haykaltarosh A. P. Bari o'z asarida uy hayvonlarini yirtqich hayvonlar bilan – o'ziga xos jozibadorlik bilan tasvirlay olgan.

Animaljanri. Animal lotincha “anima” so'zidan kelib chiqan bo'lib, “jonlantrish” demakdir. U tasviriy san'atning deyarli barcha turlarida mavjud. Hayvon va qushlarning rasmini ishlovchi rassomlarni animalist rassomlar deb yuritishadi. Bunday rassomlarning tabiatga, uning ajralmas qismi bo'lgan hayvonot olamiga muhabbati kuchli bo'ladi.

Animal janr tasviriy san'atning mustaqil janri bo'lsa-da, hayvonlar tasviri ba'zan maishiy, portret, natyurmort janrlarida ham aks etish mumkin.

Hayvonlarni tasvirlashga qadimgi Misrda katta e'tibor berilgan edi. Chunki, misrliklar ko'plab ilohlarini turli xayvonlar qiyofasvda tasavvur etishgan. Ularni sfinkslarda odam, turli xayvonlar va qushlar ko'rinishida tasvirlaganlar. Bu ulkan haykallarning tanasi odam, boshi biror yirtqich hayvon yoki qush ko'rinishida bo'lgan.

O'zbekistonda hayvonlar tasvirini ishlash eramizdan avvalgi VII— V asrlarda Afrasiyob freska va haykallarida (fil, ot, tuya, qushlar) yuksak badiiy saviyada ishlanganligining guvoxi bo'lamiz.

Shark miniatyura rangtasviri asarlarvda ham hayvonlar tasviri tez-tez uchrab turadi. Miniatyurachi rassomlar tomonidan ishlangan ov manzarasiga oid tasvirlarda kiyik, sher, qoplon, qushlar ko'p tasvirlanadi. Kamoliddin Bexzodning “Tuyalar jangi” asari Rizo Abbosiyning “Chupon” miniatyurasi ham fikrimizning dalilidir.

XV—XVI asr Yevropada Uygonish davri rangtasvirida A.Pizanello, Leonardo da Vinchi, A.Dyurerlar hayvonlar tasvirini aniq realistik tarzda ifodalashga harakat qilganlar.

XVII asrga kelib Gollandiyada hayvonlarni tasvirlash aloxida janrga aylandi. Keyinchalik animal janrda rassom va haykaltaroshlardan P.Klodg, V.Serov, V.Vatagin, Yu.Vasnesovlar ham ijod kilishib, betakror san'at asarlarini yaratdilar.

Animalistik janrda rasm ishlashda tasvirlarni kompozitsiyada to'g'ri joylashtirish maqsadga muvafiqdir. Joylashtirish – chizish kerak bo'lgan shakl yoki tasvirni yuzaga to'g'ri joylashtirishdir. Kompozitsiyada joylashtirish barcha mutaxassislik va soxalar uchun katta ahamiyatga ega. Musavvir o'zi chizmoqchi bo'lgan loyihani yuzaga to'g'ri joylashtira olishi lozim. Kompozitsiyada barcha unsurlarni to'g'ri joylashtira olmaslik natijasida asosida talabga javob bermaydigan san'at asarlar vujudga keladi. Asar mavzusidagi unsurlar togri joylashsa kompozitsiya shuncha mukammal bo'ladi. Joylashtirish jarayonida kompozitsiya qonunlariga to'la rioya qilish shart. Kompozitsiya tuzilayotganda mavzu, g'oya, mantiq, joylashtirish simmetriya va assimetriya, marom, mutanosiblik, nisbat, xarakat kompozitsiyada modul, keskin va nozik farqlanish, kompozitsiyasida stilizatsiya kabi qonunlar hisobga olingan holda ifoda etiladi.

Simmetriya – grekcha so'z bo'lib o'lchovlarning bir-biriga munosibligini bildiradi. Bir-biriga simmetrik o'lchovlarga misol keltiradigan bo'lsak tarozning pallasi ham bir-biriga nisbatan simmetrik joylashgan. Simmetriya mavzusi nihoyatda keng bo'lib uni vaqt va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

makondan cheklab bo'lmaydi. Insoniyat tarixi davomida deyarli har qanday sivilizatsiyada fan, san'at hamda intellektual faoliyatning boshqa turlarida, simmetriya muhim ro'l o'ynagan

Me'morlar, musavvirlar, kompozitorlar, sozandalar va olimlar bir-birlariga yaqin tushunchalardan foydalanadilar, lekin turli tillarda gaplashadilar. Bu esa turli soha vakillarining simmetriya borasida bir-birlarini tushunishlarini yana qiyinlashtiradi. Simmetriya biz sezadigan jonzod va jismlar masalan: kapalak, mebel va osimliklar qamda hayvonat olamini qamrab olmasdan balki tasviriy san'at, kompozitsiya, musiqa, raqs, adabiyotda ham keng uchraydi. Simmetriya insonlar asrlar davomida tartib, go'zallik va mukammallikka erishish va yaratish uchun harakat qilishlaridagi g'oya b'olib kelgan. Tabiatda simmetriya qandaydir ichki qonunlar asosida vujudga keladi. Simmetriyaning estetik ahamiyati uning hayotdagi ahamiyatiga bog'liqmi? - degan savol tug'iladi. Boshqacha qilib aytganda ijodkor simmetriyani tabiatdan oladimi? Tabiatdan nusxa ko'chirib uni takomillashtiradimi? G o'zallik simmetriya bilan uzviy bog'liqdir. Ko'zguda aks etgan simmetriya hayotda va san'atda katta aqamiyatga ega. Ko'zguda aks etgan simmetriyaning aniq geometrik tushunchasi mavhum bo'lgan muvozanatlashish, garmonik ijod tushunchalari bilan aralashib, qorishib ketgan. Frey o'zining «Tasviriy san'atda simmetriya muammosiga doir» maqolasida yozadi: "Simmetriya xotirjamlik va bog'langanlikni bildiradi, assimmetriya esa uning butunlay qaramaqarshisi bo'lib qarakat va erkinlikni bildiradi. Shaklning simmetriya markazi, oqi yoki tekisligiga nisbatan bir xil joylashishi simmetriya deb ataladi. Simmetriya markazi, oqi yoki tekisligi atrofida aylantirilsa uning simmetrik unsurlari bir birining ornini to'la egallaydi. Simmetrik kompozitsiyaning alohida bir ko'rinishi – bu naqshlar. Simmetriya bilan bir qatorda assimmetriya tasvirlarda ko'p ishlatiladi.

Assimmetriya bu simmetriyaga qarama – qarshi qonun. Assimmetriyasimmetriyaning aksi va buzilishidir. Kompozitsiya assimmetriya asosiga qurilgan bo'lsa, unda asosiy qoidaga ko'ra simmetriya emasdir. Agar aksincha kompozitsiya simmetriya qoidalariga qanchalik rioya qilsa, assimmetriya bo'lmaydi.

Animalistik janrda rasm ishlashda maromning ham o'z o'rni bor. Marom olchamlari mos bo'lgan unsurlarning qonuniy ravishda ma'lum masofada takrorlanishi va ketma-ket kelishidir. Marom tabiat va inson hayotidagi ko'pgina xodisalarga organik tarzda xos bo'lgan xossadir. Kun va tunning, yil fasllari almashishi, organik hayot turli shakllarining rivojlanish davriyligi vaqtda yuz beradi. Bu davriylik va takrorlanish moddiy shakllarda o'z izini qoldiradi. Masalan, daraxt tanasi qirqimida yillik halqalarning takrorlanishi, yil fasllarining ketma-ket qaytarilishi tufaylidir, vaqtdagi davriylik fazoviy moddiy shakllarda o'z aksini topadi. Marom real borliq qonuniyatlarining aks etishi sifatida barcha san'at turlariga kirib kelgan hamda badiiy shakl yaratishning zaruriy vositasiga aylangan.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oripov B. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi.-T.: —Ilm- Ziyol , 2006.
2. Ismatov Ulfat Shuhratovich, (2020). APPLICATION OF INNOVATION IN TEACHING PROCESS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences.
3. M. Nabiyev. Rangshunoslik T., “O'qituvchi”, 1995
4. N. Oyidinov. Rassom-o'qituvchilar tayyorlash muammolari. T., “O'qituvchi”, 1997.
5. S.S.Bo'latov. Rangshunoslik. T., O'zbekiston faylasuflari milliy nashriyoti 2009
6. B. Boymetov. N. Tolipov. Maktabda tasviriy san'at to'garagi. T., 1995
7. S. Uralov. Mo'jiza yaratish san'ati. T., “Mehnat”, 1996
8. N. Oyidinov. O'zbekiston tasviriy san'ati tarixidan lavhalar. T., “O'qituvchi”, 1997
9. R. Xasanov. Tasviriy san'at asoslari. T., G'.G'ulom nomidagi matbaa ijodiy uyi. 2009
10. S.F.Abdurasulov. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi. T., “ILM – ZIYO”, 2011
11. Shoxalil Shoyoqubov. Zamonaviy O'zbekiston mimiatyurasi.T.,“O'zbekiston”, 2006

